

ویژه کنکور
۱۴۰۰

آموزش و آزمون علوم و فنون ادبی (ا)

قابل استفاده برای دانش‌آموزان دهم دبیرستان
و داوطلبان کنکور سراسری
(رشته‌های ادبیات و علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)

مؤلف: سعید همایونفر

مدیر گروه و ناظر علوم انسانی: اصغر حجازیان

مقدمه مؤلف

در آغاز ارج گزاری از خدمات بی دریغ دوستان و همکاران که صمیمانه در تهیّه این کتاب شرکت داشتند، ضرورت دارد . دوست و همکار بزرگوار (آقای اصغر حجازیان) ، مدیر واحد تایپ و طراحی (آقای خدایار مبین) ، مدیر تولید (خانم نسیم مرادی مقدم) ، حروفچین متن و صفحه‌آرا (خانم نوشین سلیمانی) ، رسام (خانم نرگس سربندي) ، طرح جلد (فرآین همایونفر) و گرافیست طرح جلد (خانم سمانه ایمان فرد) . همراهی و همگامی مدیر نشر ، جناب آقای یحیی دهقانی ، قافله سالار اصلی این مجموعه کتاب ، جای سپاس و قدردانی دارد .
امید است دانش آموزان گرامی ، با آموزش ساده و روانی که از درس‌ها شده است ، به همراه مجموعه ارزیابی‌ها ، در قالب پرسش‌های تشریحی و چهارگزینه‌ای و آزمون‌های ترم ، بتوانند بهره‌کافی از کتاب ببرند تا مؤلف خرسند و خوشنودتر شود . چنانچه همکاران محترم و دانش آموزان گرامی نقد و پیشنهادی درباره این کتاب دارند ، موجب شادمانی بیشتر من خواهد شد . دیدگاه‌ها و پیشنهادهای خود را به آدرس book@moltakeran.com ارائه دهید ، زیرا باز هم از شما خواهم آموخت .

سخن‌خواه همایونفر

از قوافی

چهارپایه‌ای خواهم ساخت

و از اوزان

سنگ سنباده‌ای

و آنگاه ...

با سگ تسمه کمربندي

آن‌ها به کول خواهم بست

و در کوچه‌ها فرباد خواهم کرد :

آی قندشکن ...

چاقو ...

احساس تیز می‌کنیم

«نصرت (همانی)

فهرست مطالب

عنوان	صفمه
ستایش: ای بی نشان.....	۵.....
فصل یکم : کلیات	
درس یکم: مبانی علوم و فنون ادبی.....	۸.....
درس دوم: بررسی و طبقه‌بندی آثار.....	۱۶.....
درس سوم: کالبدشکافی متن ۱ (شعر).....	۲۴.....
درس چهارم: کالبدشکافی متن ۲ (نثر).....	۳۴.....
کارگاه تحلیل فصل.....	۴۲.....
فصل دوم : تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی	
درس پنجم: زبان و ادبیات پیش از اسلام.....	۴۶.....
درس ششم: شکل‌گیری و گسترش زبان و ادبیات فارسی.....	۵۳.....
درس هفتم: سبک و سبک‌شناسی دوره اول (سبک خراسانی).....	۶۳.....
درس هشتم: زبان و ادبیات فارسی در سده‌های پنجم و ششم.....	۷۳.....
درس نهم: سبک و سبک‌شناسی دوره دوم (سبک عراقی).....	۸۳.....
کارگاه تحلیل فصل.....	۹۴.....
آزمون نیمسال اول.....	۹۷.....
پاسخ آزمون نیمسال اول.....	۹۹.....
فصل سوم : موسیقی شعر	
درس دهم: سازه‌ها و عوامل تأثیرگذار شعر فارسی.....	۱۰۲.....
درس یازدهم: هماهنگی پاره‌های کلام.....	۱۱۲.....
درس دوازدهم: قافیه.....	۱۲۲.....
درس سیزدهم: وزن شعر فارسی.....	۱۲۶.....
کارگاه تحلیل فصل.....	۱۴۸.....
فصل چهارم : زیبایی‌شناسی (بدیع لفظی)	
درس چهاردهم: واج آرایی، واژه آرایی.....	۱۵۴.....
درس پانزدهم: سجع و انواع آن.....	۱۶۵.....
درس شانزدهم: موازنہ و ترصیع.....	۱۷۴.....
درس هفدهم: جناس و انواع آن.....	۱۸۶.....
کارگاه تحلیل فصل.....	۲۰۵.....
آزمون نیمسال دوم.....	۲۰۸.....
پاسخ آزمون نیمسال دوم.....	۲۱۱.....
پرسش‌های چهارگزینه‌ای کنکورهای ۹۸ و ۹۹.....	۲۱۲.....
پاسخ پرسش‌های چهارگزینه‌ای کنکورهای ۹۸ و ۹۹.....	۲۱۹.....

ای بی‌نشان

نام غزلی است از عطّار نیشابوری (شاعر و عارف قرن ششم و هفتم)

در ستایش پروردگار ، انسان گم گشته در این غزل در پی نشان از معشوق خویش (خدا) است .

پیت ۱ ای بی‌نشانِ محض ، نشان از که جویمت ؟ گم گشت در تو هر دو جهان ، از که جویمت ؟

ای خدای پنهان ، نشانی تو را از چه کسی پخواهم / دنیا و آخرت (دو جهان) از آن توسّت که با عظمتی که تو داری په حساب نمی‌آیند و گم گشته‌اند ولی پاژ نمی‌دانم تو را از چه کسی پخواهم ؟

پیت ۲ تو گم نهای و گمشده تو منم ولیک نایافت یافت می‌توان ، از که جویمت ؟

تو قابل رویت نیستی ، منْ توان در ک و دیدار تو را ندارم و سرگشته و حیران توانم ولی نایافتی را نمی‌توان یافته و نمی‌دانم تو را از چه کسی چست و چو کنم ؟

پیت ۳ پیدا بسی بجستم امّا نیافتم اکنون مرا بگو که نهان ، از که جویمت ؟

تو را حیلی چست و چو کردم ولی نیافتم حال به من بگو که نایافتی‌ها را از چه کسی پخواهم ؟

پیت ۴ چون در رهت یقین و گمان همی رود ای برتر از یقین و گمان ، از که جویمت ؟

چون در راه شناخت تو ، یقین و گمان فراوانی و چو دارد ای خدایی که از یقین و گمان‌ها فراتری ، از چه کسی تو را طلب کنم ؟

پیت ۵ در جست‌وجوی تو دلم از پرده اوفتاد ای در درون پرده جان ، از که جویمت ؟

در راه شناخت تو ، پی‌تاپ و پی‌قدار شدم ای خدایی که در روح و جان من هستی از چه کسی تو را پخواهم ؟

پیت ۶ عطّار اگرچه یافت به عین یقین تو را ای بس عیان به عین عیان ، از که جویمت ؟

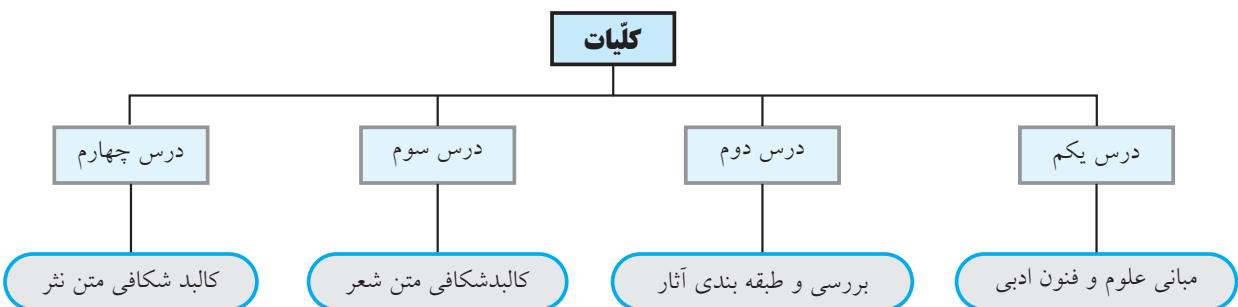
اگرچه عطّار (من) عینیت تو را به یقینِ چنان یافته است ای خدای آشکار تو را از چه کسی پخواهم ؟

فصل یکم

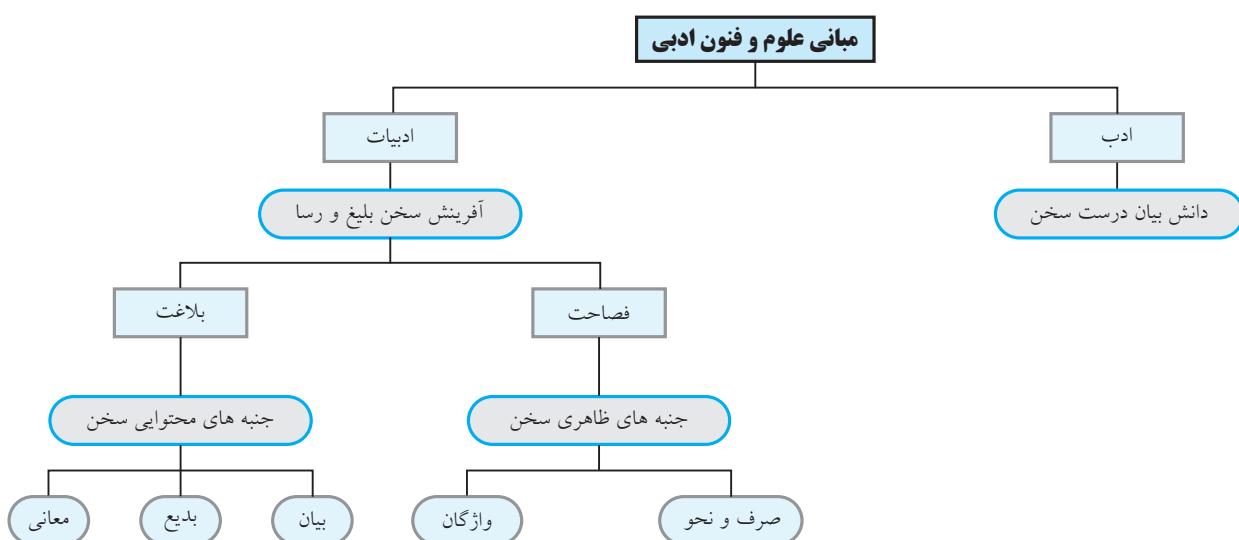
کلیات

راهنمای یادگیری

در فصل آغازین کتاب به کلیاتی درباره مبانی علوم و فنون ادبی پرداخته می‌شود. این فصل، رویکرد اصلی کتاب را بیان و پگونگی بررسی ساختار و محتوا را آشکار می‌سازد. به عبارتی روشن بررسی آثار و طبقه‌بندی و تقلیل آن‌ها یاد داده می‌شود و آنگاه پگونگی کالبد شکافی متون شعر و نثر، در قلمروهای زبانی و ادبی و اندیشه‌گی آموزانده می‌شود.

راهنمای یادگیری

کلیدواژه های درس

زبان فصاحت بلاغت	متن ادب ادبیات

متن چیست؟ *

هر چیزی که ذهن را به پویایی و جستجوگری وادار کند ، «متن» به شمار می‌آید .
متن فقط نوشته‌های مکتوب نیست . تصویر صفحه نمایش یک متن است . مزه‌ای که احساس می‌کنیم ، صدایی که می‌شنویم ؛ به عبارتی همه حس‌های پنج گانه انسان که موجب پویایی ذهن بشود ، **متن** قلمداد می‌شوند . به عبارت دیگر متنهای ، دیداری ، خوانداری ، شنیداری ، بولیایی ، چشایی و بساوایی هستند . در این کتاب ، مقصود از متن ، آثار شعر و نثر فارسی است .

ادب *

دانشی که بتواند انسان را از خطای در سخن حفظ کند «ادب» قلمداد می‌شود . البته در نگاه پیشینیان به همه اموری که انسان را از خطا بازمی‌داشته است ، «ادب» گفته می‌شد .

ادبیات *

۱ ادبیات ، هنر کلامی است که با زیبایی به تصویر آفرینی عاطفه و باور و اندیشه و خیال می‌پردازد .

۲ ادبیات ، هنری است که ماده اصلی آن زبان است به عبارت دیگر ادبیات ، کاربرد هنری زبان است .

۳ ادبیات ، سخنی اثرباز و بلیغ است که موجب انگیزش شنونده می‌شود .

۴ واژه «ادبیات» از عصر مشروطه (۱۲۸۵) شمسی در زبان فارسی کاربرد بیشتری پیدا کرد ولی امروزه به موارد زیر ادبیات گفته می‌شود :

- مجموعه نوشته‌ها ، اصطلاحات و رفتارهای رایج در یک رشته علمی یا محرفه‌ای مانند ادبیات پزشکی ، ادبیات اخلاق ، ادبیات سیاست ، ادبیات سینما ... .

- هر نوشته مکتوبی که متعلق به تاریخ تمدن پیش‌تری باشد مانند متون علمی ، چهارقیایی ، پزشکی ، فلسفی و متون علمی قدیم در ردیف آثار ادبی کهنه په شمار می‌آیند .

- نوشته‌هایی که په بیان پاورها ، اندیشه‌ها و تعییلات مردم پوردازد . افسانه‌ها ، حکایات ، مثل‌ها و ترانه‌های متدال در میان مردم په عنوان ادبیات شفاهی هستند که میداشت گران‌پیایی په شمار می‌آیند .

تفاوت زبان و ادبیات *

هدف زبان ، ابزار ارتباط و پیامرسانی است ، هدف ادبیات آفرینش زیبایی و ادبی است . منطق زبان ، معنای قراردادی هر واژه ، رعایت و اصول قواعد دستوری است ، منطق ادبیات به هم ریختن قواعد زبان و قراردادهای ثابت زبانی و معنایی است و استفاده از تخیل است و همچنین ادبیات از شگردهای هنری ، مانند تشبیه ، استعاره ، مجاز و کناهی ، اشاره و مناسب و اغراق در ایهام و موسیقی آواها برای هنری کردن کلام بهره می‌برد ولی زبان بی‌بهره از کاربرد این شگردهاست .

فصاحت *

در لغت	در اصطلاح ادبی	ویژگی
روشنی ، درستی کلمه و کلام	بیان مقصود با الفاظی روشن و روان	<ul style="list-style-type: none"> • جنبه‌های ظاهری لفظ و چگونگی واژگان • فهم آسان کلام • نبود عیب واژگان دشوار و بدآهنج و مبهم

بلاغت *

در لغت	در اصطلاح ادبی	ویژگی
رسایی و شیوا سخنی	بیان مقصود به اقتضای حال شنونده و شرایط	<ul style="list-style-type: none"> • جنبه‌های معنوی و محتوایی کلام • هم به فصاحت توجه دارد ، هم به چگونگی معنا و محتوای کلام

به همین دلیل است که حافظ در بیتی می‌گوید :

با خراباتنشینان ز کرامات ملاف هر سخن جایی و هر نکته مکانی دارد

به تناسب با و مکان و سن و موقعیت شنونده باید سفن گفت .

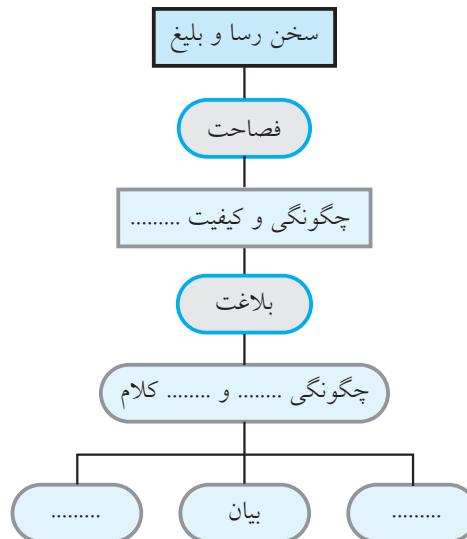
ادیب *

کسی که آشنا به دانش‌های ادب و سخن باشد «ادیب» نامیده می‌شود .

خود ارزیابی

۱. مفهوم «متن» را با ذکر دو مثال توضیح دهید .
۲. درباره پیشینه و اثر «ادب» به اختصار بنویسید .
۳. نمودار زیر را با توجه به آموزه‌های درس ، کامل کنید .

۴. به نظر شما ، متن زیر ، می‌تواند نمونه و مصدق مناسبی برای این مفهوم از ادبیات «ادبیات هنر کلامی» است ؛ کلامی زیبا که خیال‌انگیز ، عاطفی و تأثیرگذار است » ، باشد ؟ توضیح دهید .

« زمین به بهار نشست ، بهار ، گره از شکوفه باز کرد . نسیم در گیسوی بیدافشان فروپیچید . غنچه شکفتن آغاز کرد و سبزه دمید . گل همچون یادی فراموش گشته ، در آغوش چمن شافت . »

مهرداد اوستا

۵. با توجه به عبارت زیر ، دو متن (الف و ب) را بررسی کنید .

«هدف زبان ، ارتباط و پیام‌رسانی است ؛ هدف ادبیات ، زیبایی‌آفرینی .»

الف) ماه ، یکی از سیارات منظومه شمسی است ؛ اگرچه خود تیره و بی‌نور است ؛ اما در شب ، نورانی است . پهنه تاریک آسمان در ظلمت شب به نور ستارگان و تلألو ماه روشن می‌شود .

ب) شب آغاز شده است ، در ده چراغ نیست ؛ شب ها به مهتاب روشن است و یا به قطره‌های درشت و تابناک باران ستاره ، مصابیح آسمان .

شکوه و تقوا و شگفتی و زیبایی سورانگیز طلوع خورشید را باید از دور دید ؛ اگر نزدیکش برویم ، از دستش داده‌ایم ! لطفت زیبای گل در زیر انگشت‌های تشریح می‌پژمرد !

دکتر علی شریعتی

۱. هر چیزی که ذهن را به پویایی و فعالیت وادار کند، متن به شمار می‌آید. این پویایی می‌تواند نوشهایی، بویی، چیز دیدنی و ... باشد.

مثال ۱: دیدن بازی فوتیال یا تنبیس یا ... متن دیداری به شمار می‌آید.

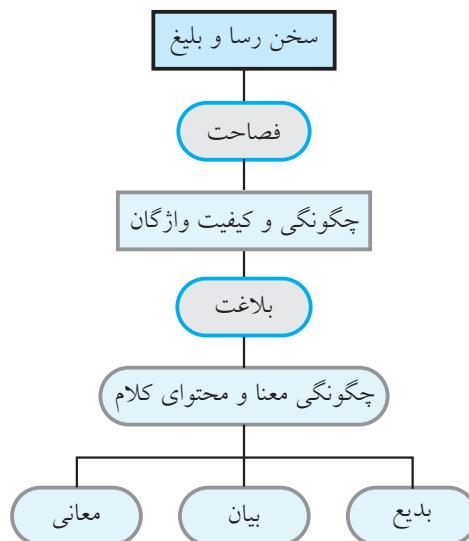
مثال ۲: بویی که از پخت غذا در آشپزخانه به مشام می‌رسد، یک متن پویایی است.

۲. در زبان فارسی «ادب» و «ادبیات» به طور معمول، متراff یکدیگر به کار می‌روند.

واژه «ادب» در گذشته به شناخت اموری که انسان از خطای محفوظ بماند، گفته می‌شد و سپس به دانش‌هایی که انسان به وسیله آن خود را از خطای در سخن حفظ کند، گفته شد.

دانش‌هایی که گفته شد، اقسامی دارد از جمله: صرفونحو، بدیع، معانی و بیان، قافیه و خط و ...

۳.

۴. بله، نویسنده با کاربرد واژگانی توانسته عاطفه و تخیل خود را بروز داده، همچنین با به کارگیری آرایه‌هایی، تأثیر کلامی خود را افزون تر کرده است؛ آرایه‌هایی مثل کنایه، تشخیص، تشبیه. گل همچون یادی ... (تشبیه)، آغوش چمن (تشخیص)، گیسوی بید (تشخیص)، جمله‌های اول و دوم (کنایه).

۵. الف) این متن، توانسته ویژگی‌هایی از یکی از سیارات منظومه شمسی را بیان کند و هدف آن پیامرسانی است و در حوزه متن «زبانی» قرار می‌گیرد.

ب) نویسنده این متن می‌خواهد از طریق شگردهای ادبی و فراتر از مقوله زبان، پیام خود را القا کند و از آرایه‌هایی هم در این مسیر بهره برده است. این متن در حوزه ادبیات بررسی می‌شود.

الف) عبارت‌های درست یا نادرست را تعیین کنید.

☐ نادرست	☐ درست	۱- حکایات ، مَثَل و ترانه در حوزه ادبیات قلمداد نمی‌شوند .
☐ نادرست	☐ درست	۲- علم بلاغت در قالب بیان ، بدیع و معانی نشان داده می‌شود .
☐ نادرست	☐ درست	۳- می‌توان مزهٔ چشیدنی و ابزار لمس شدنی را ، یک متن به شمار آورد .
☐ نادرست	☐ درست	۴- دانش قافیه و خط ، نمی‌تواند انسان را از اشتباه در سخن دور کند .
☐ نادرست	☐ درست	۵- هر چیزی که ذهن را به پویایی درآورد ، متن قلمداد نمی‌شود .
☐ نادرست	☐ درست	۶- ورود شگردهای تشبيه ، استعاره و کنایه در زبان ، موجب نقش آفرینی هنری می‌شوند .
☐ نادرست	☐ درست	۷- دانش صرف و نحو انسان را از خطأ مصون می‌سازد .
☐ نادرست	☐ درست	۸- سخن متناسب با حال شنونده و مطابقت با موقعیت ، فصاحت نام دارد .
☐ نادرست	☐ درست	۹- علم بیان از شگردهای بلاغت در ادبیات به شمار می‌آید .
☐ نادرست	☐ درست	۱۰- نوشته‌هایی که به تاریخ تمدن بشري ربط داشته باشند ، «ادبیات» نامگذاری می‌شوند .
☐ نادرست	☐ درست	۱۱- شناخت اموری که انسان ، خود را از خطأ حفظ می‌کند ، ادب نام دارد .
☐ نادرست	☐ درست	۱۲- کاربرد هنری زبان ، ادبیات نامیده می‌شود .
☐ نادرست	☐ درست	۱۳- آن چیزهایی که موجب زیبایی آفرینی در سخن می‌شود ، دانش بلاغت است .

ب) عبارت‌های زیر را با واژگان مناسب تکمیل کنید .

- ۱۴- کتاب یک متن ..... قلمداد می‌شود .
- ۱۵- متن‌ها ، به صورت شنیداری ، بولیایی ، دیداری ، بساوایی و ..... هستند .
- ۱۶- ماده اصلی ادبیات ..... است .
- ۱۷- به آداب و هنجر رایج در قلمرو سینما ، ادبیات ..... می‌گویند .
- ۱۸- هدف ادبیات ، ..... با بر هم زدن منطق زبان است .
- ۱۹- دانشی که انسان ، خود را از خطای در سخن ، حفظ می‌کند ..... گفته می‌شود .
- ۲۰- به بیان مقصود با الفاظی روشن و رسا و قابل فهم ..... اطلاق می‌شود .
- ۲۱- هدف ..... ارتباط و پیامرسانی است .
- ۲۲- مَثَل و مَثَل و افسانه و ترانه‌های متداول در میان مردم ، میراث گران بهای ..... به شمار می‌آیند .

پ) پاسخ تشریحی دهید .

- ۲۳- متن چیست ؟
- ۲۴- به چه چیزی «ادبیات» گفته می‌شود ؟
- ۲۵- بلاغت چیست ؟
- ۲۶- دانشی که به چگونگی و کیفیت واژگان می‌پردازد ، چه نام دارد ؟
- ۲۷- به چه چیزهایی «متن» می‌توان اطلاق کرد ؟
- ۲۸- ادبیات و ادب ، چه فرقی دارند ؟
- ۲۹- دانش بلاغت ، به چه زیرشاخه‌هایی تقسیم می‌شود ؟
- ۳۰- آیا می‌توان فصاحت را در تأثیرگذاری کلام ، مؤثر دانست ؟ (توضیح دهید)
- ۳۱- ایجاز و اطناب را با ذکر نمونه توضیح دهید .

۱۵-چشایی

۱۶-زبان

۱۷-سینما

۱۸-زیبایی‌آفرینی

۱۹-ادب

۲۰-فصاحت

۲۱-زبان

۲۲-ادبی

(پ)

۲۳-هر آنچه که ذهن را درگیر فهم و درک کند، اعم از

بیویایی، شنوازی، بینایی، بساوازی و چشایی، متن نام

دارد.

۲۴-نوشته‌هایی که به بیان باورها و اندیشه‌ها و تخیلات

آدمی به همراه تصویر آفرینی پردازند، «ادبیات»

می‌گویند.

۲۵-به رسایی و شیوه‌ای کلام متناسب به اقتضای حال

شنونده و شرایط و موقعیت، بلاغت می‌گویند.

۲۶-فصاحت.

با مرور درس، برای ارزیابی دانش ادبی خودتان به

پرسش‌های ۲۷ تا ۳۱ پاسخ دهید.

(الف)

۱- نادرست (حکایت، افسانه، مثل و ترانه، ادبیات شفاهی به شمار می‌آیند).

۲- درست

۳- درست

۴- نادرست (دانش قافیه، خط، صرف و نحو و ... انسان را از خطای در سخن دور می‌کرد).

۵- نادرست (بر عکس، هر آنچه که ذهن را به پویایی وادار کند، متن به شمار می‌آید).

۶- درست

۷- درست

۸- نادرست (این، تعریف بلاغت است).

۹- درست

۱۰- درست

۱۱- درست

۱۲- درست

۱۳- نادرست (زیبایی‌آفرینی در سخن، هدف ادبیات است).

(ب)

۱۴- دیداری

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱- همه گزینه‌ها به جز گزینه ..... درست است .

(۱) رایحه درخت سنجد ، متن به حساب می‌آید .

(۲) صدف‌های عمق دریا ، متن نیستند .

(۳) صخره زمخت کوه ، متن است .

۲- همه گزینه‌ها به جز گزینه ..... در زمرة دانش‌های ادب هستند .

(۱) خط (۲) بیان (۳) قافیه (۴) نعله

۳- کدام گزینه ، نادرست است ؟

(۱) هدف ادبیات ، آفرینش زیبایی است .

(۲) ادبیات ، نباید معانی قراردادی واژگان را به هم بریزد .

(۳) ادبیات ، هنر کلامی عاطفی و خیال‌انگیز است .

(۴) ادبیات مکتوب ، بیان باورها و اندیشه‌ها و تخیلات آدمی است .

۴- کدام گزینه شاخه‌ای از دانش بلاغت نیست ؟

(۱) لفظ (۲) بدیع (۳) معانی (۴) بیان

۵- کدام گزینه درباره ادبیات صدق نمی‌کند ؟

(۱) ادبیات ، به کمک واژگان و صرف و نحو ارتباط برقرار می‌کند .

(۲) ادبیات ، کلامی خیال‌انگیز و عاطفی و تأثیرگذار است .

(۳) ادبیات ، خارج از قراردادهای زبان به زیبایی‌آفرینی می‌پردازد .

(۴) ادبیات عالی‌ترین حالت باورها و اندیشه‌ها و تخیلات آدمی در قالب نوشته است .

۶- کدام گزینه درست نیست ؟

(۱) مئش‌ها و افسانه‌های مردم ، ادبیات شفاهی قلمداد می‌شوند .

(۲) آداب و هنگار رایج در مدیریت را ادبیات مدیریت می‌گویند .

(۳) نوشهایی که به تاریخ تمدن بشر وابسته باشد ، ادبیات به شمار می‌آید .

(۴) کاربرد شگردهای هنری در زبان را ادبیات می‌گویند .

۷- ایجاز و اطناب از ویژگی‌های کدام گزینه به شمار می‌آید ؟

(۱) معانی (۲) فصاحت (۳) بلاغت (۴) بدیع

۸- جای خالی زیر با کدام گزینه کامل می‌شود ؟

« هدف زبان ..... است و هدف ادبیات ، ..... و ادبیات ، منطق معنایی ..... را به هم می‌زنند ، زیرا

کاربرد ..... زبان است ».

(۱) پیام‌رسانی ، هنر ، کلام ، زیبایی

(۲) ارتباط ، آفرینش زیبایی ، زبان ، هنر

(۳) ایجاد ارتباط ، پیام‌رسانی ، زبان ، ذاتی

-۶- (گزینهٔ ۴) شگردهای هنری شاخه‌های بدیع و بیان و معانی را دارد که جزء علم بالغت هستند.

-۷- (گزینهٔ ۳) زیرا گاهی سخن نیاز به اطناب و گاهی نیاز به ایجاز دارد و سخن به اقتضای حال و جایگاه مخاطب است.

-۸- (گزینهٔ ۳)

-۱- (گزینهٔ ۲)

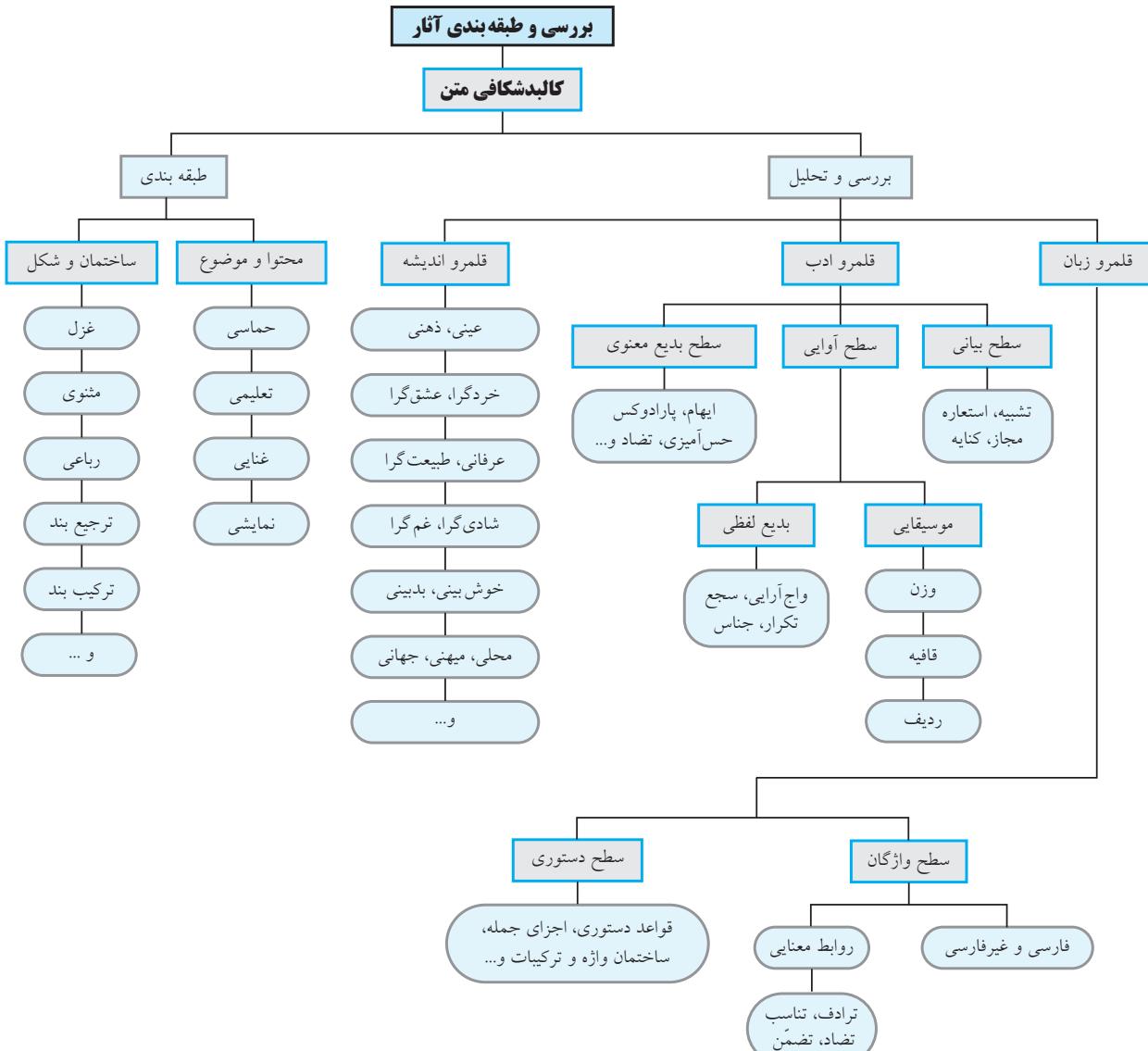
-۲- (گزینهٔ ۴)

-۳- (گزینهٔ ۲)

-۴- (گزینهٔ ۱)

-۵- (گزینهٔ ۳) زیرا ماده اصلی ادبیات، زبان است.

راهنهای یادگیری

کلیدواژه‌های درس

- * سطح دستوری
- * سطح آوایی
- * سطح بیانی
- * سطح بدیع معنوی
- * انواع ادبی
- * کالبدشکافی متن
- * قلمرو زبانی
- * قلمرو ادبی
- * قلمرو فکری
- * سطح واژگانی

کالبدشکافی متن

به بررسی و تحلیل هر متنی از زوایای گوناگون « کالبدشکافی » می‌گویند . کالبدشکافی هر متن ادبی ، پس از خوانش در سه قلمرو زبان و ادب و اندیشه انجام می‌گیرد .

قلمرو زبانی

هر متن نوشتاری ، زبانی خاص خود دارد . در برخی از متن‌ها ، واژگان و اصطلاحات خاص به کار می‌رود . به دلیل گستردگی این قلمرو ، آن به سطوح کوچک‌تری تقسیم می‌شود تا بررسی دقیق و موشکافانه‌تری انجام پذیرد .

سطح واژگانی

واژگان در این سطح از دیدگاه فارسی و غیرفارسی بودن ، روابط الفبایی واژگان (ترادف ، تناسب ، تضاد ، تضمن) و نوع گزینش واژه‌ها بررسی می‌شود .

سطح دستوری

متن در این سطح از دیدگاه قواعد دستوری ، ترکیبات ، کاربردهای دستور تاریخی بررسی می‌شود .

قلمرو ادبی

در این قلمرو ، زیبایی‌های ادبی اثر در چند سطح بررسی می‌شود :

سطح آوای (موسیقیایی)

متن با ابزار موسیقیایی (وزن ، قافیه ، ردیف) و بدیع لفظی و تناسب آوای (واج‌آرایی ، تکرار ، سجع ، جناس و ...) بررسی می‌شود .

سطح بیانی

بررسی متن با علم بیان (تشبیه ، استعاره ، مجاز و کنایه) انجام می‌شود .

سطح بدیع معنوی

در این سطح از دیدگاه بدیع معنوی (تضاد ، پارادوکس ، ایهام ، تلمیح ، حس‌آمیزی و ...) بررسی می‌شود .

قلمرو فکری

گام پایانی بررسی متن به بررسی رنگ و بوی اندیشگی و حال و هوای پیام و مفاهیم متن می‌پردازد ؛ به عبارت دیگر ، از دیدگاه ویژگی‌های فکر ، باورها ، گرایش‌ها ، روحیات ، جهان‌بینی و دیگر جنبه‌های اندیشگی و صاحب متن ، بررسی می‌شود . برای نمونه : عینی ، ذهنی - عرفانی ، طبیعت‌گرا - خوش‌بینی ، بدینی - خردگرا ، عشق‌گرا - محلی ، میهنه‌ی ، جهانی و ...

طبقه‌بندی متن

متون ادبی ، چه شعر و چه نثر پس از بررسی قلمروهای سه‌گانه زبان و ادب و اندیشه بر اساس دو دیدگاه کلی طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- محتوا و موضوع

۲- ساختمان و شکل

۱- انواع ادبی در یونان پاستارن په چهار نوع حمامی ، علیمی ، عتابی و نمایشی تقسیم می‌شده است و این تقسیم‌بندی پیش‌تر ، پرای شعر و از پُعد محتوا پوده است .

۲- در ایران هم شعر چنینه غالپ و رایچ تر نسبت په نئر داشته است ؛ از این رو ، انواع ادبی مبتنی پر ساختمان و قالپ شعر مانند قصيدة ، قطعه ، عزل ، مثنوی ، رباعی و ... طبقه‌بندی شد .

خود ارزیابی

۱. یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌ها در بررسی و تحلیل متن چیست؟
 ۲. با توجه به قلمرو زبانی و سطوح آن، نوشتۀ زیر را بررسی نمایید.

اسطوره، در لغت به معنی افسانه و قصه است و در اصطلاح به قسم‌های اطلاق می‌شود که ظاهراً منشأ تاریخی نامعلومی دارد. مضمون اساطیر، معمولاً آفرینش انسان، خلقت جهان، جنگ‌ها و نبردهای اقوام، سرگذشت خدایان، قهرمانان دینی و... است. زال، اسکندر، رستم، سیمرغ، رخش و... از اساطیر ایرانی هستند.

غلامحسین یوسفی

۳. سرودهٔ زیر را از نظر سطح موسیقیایی و تناسب‌های آوایی (واج‌آرایی، تکرار و جناس) بررسی کنید.

باد خنک از جانب خوارزم، وزان است
 گویی به مَثُل، پیرهن رنگ‌ران است
 کاندر چمن و باغ، نه گل ماند و نه گلزار

منوچهری (امقانی)

خیزید و خز آرید که هنگام خزان است
 آن برگ رزان بین که بر آن شاخ رزان است
 دهقان به تعجب، سرِ انگشت، گزان است

۴. با توجه به سطح یافای (قلمرو ادبی) متن زیر را از نظر کاربرد آرایه‌های تشخیص، تشییه و کنایه تحلیل نمایید.

صبح است، آفتاب مثل تشتی از طلای گداخته بر گوشۀ جهان گذاشته شده، فلکِ نقاش می‌خواهد عالم را طلایی کند؛ اما هنوز دست به کار نشده، اوّل با گرد نقره‌ای و لا جوردی بوم آسمان را رنگ می‌ریزد. زمین مانند روپوشی از محمل سبز است. انبوه درختان در هر گوشۀ سر به هم آورده‌اند و هنوز اسرار شب را در میان دارند....

آینه؛ محمد مهازی

۵. نوشتۀ زیر، با کدام بخش از متن درس، ارتباط دارد؟ توضیح دهید.

مصالح کار شاعر در آفرینش شعر، واژه‌های دو بعد: لفظ و معنا. از این نظر، شاعری با نقاشی و پیکرتراسی و موسیقی متفاوت است. شاعر در عین حال که دست به آفرینش زیبایی می‌زند، می‌تواند حرفی برای گفتن داشته باشد و پیامی را ابلاغ کند. حال آن‌که موسیقیدان و نقاش و مجسمه‌ساز به سبب یک‌بعدی بودن مواد کارشان (صدا، رنگ و سنگ) نمی‌توانند چنین رسالتی داشته باشند.

وهیدیان کامیار

۶. با توجه به قلمرو فکری، دیدگاه خود را درباره محتوا و موضوع سرودهٔ زیر بنویسید.

آب را گل نکنیم؛

در فرودست انگار، کفتری می‌خورد آب
 یا که در بیشه دور، سیره‌ای پر می‌شوید
 یا در آبدادی، کوزه‌ای پُر می‌گردد.

آب را گل نکنیم؛

شاید این آب روان، می‌رود پای سپیداری، تا فرو شوید اندوه دلی؛
 دست درویشی شاید، نان خشکیده فرو برده در آب...

سهراب سپهری

۱. بررسی و تحلیل متن از سه دیدگاه زبان و ادبیات و فکر در قلمروهای زبانی، ادبی و فکری انجام می‌شوند.
  ۲. در سطح واژگانی ← واژگان غیر فارسی، اسطوره، لغت، قصه، اصطلاح، اطلاق، ظاهرًا، منشأ، تاریخ، معلوم، مضمون، اساطیر، معمولاً، انسان، خلقت، اقوام، دین.
- ساخت واژه: تاریخی، نامعلوم، آفرینش، دینی (مشتق)
 سرگذشت: (مرکب)
 تناسب معنایی: اسطوره، افسانه، قصه
 در سطح دستوری ← کاربرد واو عطف در بین واژه‌های جمله‌ها
۳. تکرار صامت «خ» و «ز»، «گ» و «ن» و مصوت «ا» واج‌آرایی را القا می‌کند و تکرار واژه «رzan» و «است» بیان‌گر آرایه تکرار است و جناس واژگان قافية «خزان، وزان، رزان و گزان».
 ردیف «است» در شعر منوچهری.
 قالب شعر، مسمّط مسدّس است و وزن شعر هم مفعولٌ مفاعیلٌ مفعولن است.
  ۴. تشخیص: فلک می خواهد عالم را طلایی کند
درختان در هر گوشه سر به هم آورده‌اند و اسرار شب را در میان دارند
 تشییه: آفتاب مثل تشتی از طلای گداخته
 فلک نقاش (اضافهٔ تشییه‌ی)
 بوم آسمان (اضافهٔ تشییه‌ی)
 زمین مانند روپوشی از محمل سبز
 کنایه: دست به کار نشده ← کنایه از آماده‌نشده، شروع نکرده
 رنگ می‌ریزد ← کنایه از نقاشی می‌کند
 سر به هم آورده‌اند ← کنایه از دور هم جمع شده‌اند
 در میان دارند ← کنایه از حفظ کرده‌اند
  ۵. نویسنده در این متن بیشتر مخاطب را به تفاوت شعر و نقاشی و مجسمه‌سازی و موسیقی با هم‌دیگر آشنا می‌کند. پس با ابزار زبان مخاطب را به اندیشه و فکر وا می‌دارد. پس این متن با قلمرو فکری درس ارتباط دارد.
  ۶. شاعر در این متن دیدگاه عرفانی خود را بیان می‌کند که انسان با ابزارهای طبیعت سر آشته داشته باشد و آن‌ها را از بین نبرد یا خراب نکند؛ هم‌چنین آب را نماد پاکی گرفته که انسان، آلوده به هر آنچه غیرانسانی است، نشود و پاک باقی بماند. این متن با ابزاری عینی به بیان ذهنیت خویش می‌پردازد، پس ذهنی به شمار می‌آید و با نگاهی اختیارگرایانه و خوشبینانه مخاطب را به پاک بودن و پرهیز از آلودگی تشویق می‌کند. یعنی یک جهانی آرمانی را طلب می‌کند.

الف) عبارت‌های درست یا نادرست را تعیین کنید.

☐ نادرست	☐ درست	ساختمان واژه در سطح دستوری زبان ، قابل بررسی است .
☐ نادرست	☐ درست	قدیمی ترین طبقه‌بندی انواع ادبی ، در ایران باستان صورت گرفته است .
☐ نادرست	☐ درست	بررسی متن‌های ادبی در قلمروهای زبانی ، ادبی و فکری انجام می‌گیرد .
☐ نادرست	☐ درست	محتوا ادبی متون ، در چهار نوع حماسی ، غنایی ، تعلیمی و نمایشی طبقه‌بندی می‌شود .
☐ نادرست	☐ درست	بررسی متون فلسفی ، در قلمرو فکری بررسی می‌شود .
☐ نادرست	☐ درست	بررسی ایهام و حس‌آمیزی ، در سطح بیانی قلمرو ادبی بررسی می‌شود .
☐ نادرست	☐ درست	بررسی دستور تاریخی هر متنی در قلمرو ادب انجام می‌گیرد .
☐ نادرست	☐ درست	بررسی واژگان به لحاظ فارسی و غیرفارسی بودن در قلمرو زبان انجام می‌گیرد .
☐ نادرست	☐ درست	طبقه‌بندی بر اساس محتوا به حماسی ، غنایی ، تعلیمی و نمایشی تقسیم می‌شود .

ب) عبارت‌های زیر را با واژگان مناسب تکمیل کنید.

۱۰- قواعد دستوری متن ، در قلمرو ..... بررسی می‌شود .

۱۱- استعاره و مجاز در قلمرو ..... بررسی می‌شود .

۱۲- بررسی کوتاهی و بلندی جمله‌ها ، در سطح ..... انجام می‌پذیرد .

۱۳- آرایه‌های لفظی و ردیف ، در سطح ..... قابل بررسی است .

۱۴- ترکیب‌بند و رباعی ..... انواع ادبی را نشان می‌دهد .

۱۵- مجاز و تشبیه ، در قلمرو ..... بررسی می‌شود .

۱۶- تضاد در حوزه ..... واژگان قابل بررسی است .

۱۷- متنی که جبرگرا باشد ، در قلمرو ..... بررسی می‌شود .

۱۸- چنانچه قالب شعری مثنوی باشد ، در طبقه‌بندی ..... قرار می‌گیرد .

پ) پاسخ تشریحی دهید .

۱۹- سطح دستوری قلمرو زبان به چه مواردی می‌پردازد ؟

۲۰- بدیع معنوی در چه قلمروی بررسی می‌شود ؟ شامل چه مواردی است ؟ بنویسید .

۲۱- طبقه‌بندی انواع ادبی در یونان باستان بر چه اساسی بود ؟ انواع آن را بنویسید .

۲۲- نمونه‌هایی برای روابط معنایی قلمرو زبان بنویسید .

۲۳- آرایه‌های سجع و جناس در چه قلمرو و چه سطحی بررسی می‌شوند ؟